VASILE BAHNARU

Institutul de Filologie
(Chişinău)

CONTRIBUȚIA ACADEMICIANULUI SILVIU BEREJAN LA PROGRESUL SEMASIOLOGIEI

Abstract

This article highlights the contribution of acad. Silviu Berejan to the progress of the modern semasiology. Thus, there are specifically mentioned the identified relations in terms of expression (homolexy, paralexy and heterolexy) and in the terms of content (homosemy, parasemy and heterosemy, the author of the article identifies another type of a relationship – parasemolexy, which occurs simultaneously in terms of expression and in those of content. However, the author especially insists on the contribution of acad. S. Berjan to the study of homosemy (synonymy) and to examining the systemic feature of vocabulary on the basis of an analysis performed on lexical microsystems.

0. Academicianul Silviu Berejan s-a impus în lingvistica noastră ca un specialist de mare notorietate mai ales în domeniul semasiologiei generale şi al lexicografiei româneşti şi, în mod deosebit, în domeniul sociolingvsticii. Dar puțini, din cei prezenți cunosc faptul că, inițial, tânărul Silviu Berejan a intenționat să-şi facă studiile la Institutul de Telecomunicații din Odesa, ca în fine să se înscrie la Facultatea de Matematică a Universității din Chişinău, ca după anul I de studii să se transfere la Facultatea de Filologie, acțiunea respectivă fiind motivată nu din lipsa de aptitudini față de matematică, ci mai curând de pasiunea înnăscută pentru misterul cuvântului limbii materne. Rămâne să admitem că vocația sa pentru matematici, deşi nu s-a realizat, nu a rămas nevalorificată, probă concludentă în această ordine de idei servind acribia matematică în cercetarea faptelor de limbă, inclusiv perseverența şi constanța aplicării metodelor logicii matematice în studiul fenomenelor de limbă. În această ordine de idei, se impune aplicarea consecventă în practica cercetării lingvisticii a noțiunilor de sistem şi a relațiilor structurale, căci, aşa cum menționa Mihai Eminescu, „Majoritatea oamenilor nu cunosc raza de acțiune a ideilor lor. Şi precum iubita lui Arnim vorbea numai în versuri fără a-şi da seama de acest lucru, la fel şi oamenii, fără s-o bănuiască măcar, vorbesc în sisteme, care nu sunt altceva decât propria lor operă”. Din această perspectivă, dorim ca, în cele ce urmează, să evidențiem doar trei aspecte determinante în studiile de lingvistică ale academicianului Silviu Berejan: identificarea sistemului în cadrul fenomenelor lexico-semantice ale nivelului lexical al limbii, definirea şi studierea multiaspectuală a omosemiei şi delimitarea paradigmelor lexico-semantice minimale din cadrul nivelului lexical.

1. Este cunoscut faptul că sistemul limbii se află în continuă dezvoltare şi transformare, ceea ce conduce la regrupări permanente în cadrul unităților de limbă şi în cadrul

BDD-A6904 © 2011 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:30 UTC)

relaţiilor dintre aceste unităţi. Întrucât unitatea de bază a sistemului lexical, lexemul sau cuvântul, este o unitate biplană sau bidimensională, constituită din semnificant (forma cuvântului, învelişul sonor al cuvântului, latura materială a cuvântului) şi semnificat (conţinut sau sens), atestăm prezenţa unui ansamblu de relaţii atât între semnificanţii unităţilor sistemului lexical, cât şi între semnificaţii acestui sistem, adică aceste regrupări se produc atât în planul expresiei, cât şi în planul conţinutului unităţilor de limbă. Astfel, între semnificanţii a două sau mai multe unităţi lexicale luate arbitrar, pot exista, în opinia acad. Silviu Berejan, următoarele tipuri de relaţii: 1) **coincidenţă totală** a formelor (cf.: *mare*[1] adj. „de dimensiuni întinse" şi *mare*[2] s.f. „întindere mare de apă care are contact cu continentul"); 2) **coincidenţă parţială** a formelor (cf.: *atlas*[1] adj. „colecţie de hărţi geografice" şi *atlaz*[2] s.m. „ţesătură pentru căptuşeli şi feţe de plapumă, mai groasă decât satinul, lucioasă pe o singură faţă"; *oral*[1] adj. „care se referă la gură, care aparţine gurii; bucal", împrumutat din fr. *oral* şi format din lat. *os*, *oris* "gură" şi *orar*[2] s. „program care arată timpul împărţit pe ore al desfăşurării unei activităţi într-o anumită perioadă", împrumutat din fr. **horaire** şi din lat. **horarius** şi derivat al s. **hora** „oră"); 3) **noncoincidenţă** a formelor (cf.: *dragoste* s.f. şi *fierbinte* adj.). În urma examinării relaţiilor existente între semnificanţi, constatăm că în cazul coincidenţei totale a formelor semnificanţilor atestăm prezenţa *omonimiei* lexicale sau a *omolexiei,* în cazul coincidenţei parţiale a semnificanţilor este vorba de prezenţa altui fenomen lexical, *a paralexiei* sau a *paronimiei* (în termeni tradiţionali) şi, în fine, în cazul lipsei totale de coincidenţă vorbim despre *eterolexie.* Dacă în cazul omolexiei (omonimiei) şi eterolexiei situaţia este în general cunoscută, în cazul paralexiei, numită în termeni tradiţionali paronimie, situaţia este într-o anumită măsură mai complicată şi propunem să utilizăm termenul paralexie numai şi numai în situaţia în care constatăm existenţa unei coincidenţe parţiale între formele a două sau mai multe unităţi lexicale, fără a exista şi o coincidenţă semantică, adică prezenţa unei totale lipse de similitudini semantico-etimologice.

1.1. În situaţia în care examinăm sensul cuvintelor (adică semnificatul), atestăm prezenţa următoarelor relaţii semantice: 1) **coincidenţă** sau **echivalenţă totală a sensurilor** (cf. *adagiu*, *apoftegmă*, *cugetare*, *dicton*, *maximă*, *sentinţă*); 2) **coincidenţă parţială a sensurilor** (cf.: *masă*, *scaun*, *fotoliu*; *copil*, *tânăr*, *bătrân*; *a se mişca*, *a se deplasa*, *a merge*, *a zbura*, *a pluti* etc.) şi 3) **lipsă de coincidenţă a sensurilor** (cf.: *aliment*; *construcţie*; *educaţie*; *sinceritate* etc.). Analizând relaţiile semantice existente între semnificaţiile unităţilor lexicale, constatăm că în cazul coincidenţei totale a semnificaţilor este vorba de *omosemie* (în termeni tradiţionali *sinonimie*), în cazul coincidenţei parţiale a semnificaţilor este vorba de *parasemie*, iar în cazul lipsei de coincidenţă a semnificaţilor este vorba de *eterosemie*.[1] Acestor relaţii existente între semnificaţi le corespund trei tipuri de fenomene şi, respectiv, de unităţi lexicale. Când este vorba de coincidenţa totală a unor sensuri lexicale ale unor cuvinte distincte, constatăm prezenţa, folosind terminologia tradiţională, *sinonimiei* (din gr. **synonymos = syn** „cu" + **onoma** „nume"), în timp ce cuvintele concrete prin care se manifestă sinonimia în sistemul limbii se numesc *sinonime.* Întrucât termenii sinonimie şi sinonime se referă, în principiu, la planul conţinutului, dat fiind că sunt noţiuni semasiologice, s-a propus ca în locul acestora să fie utilizaţi termenii *omosemie* (din gr. **homos** „asemănător" + **sema** „sens") şi *omosemante,* în cazul actualizării în limbă a omosemiei. În situaţia coincidenţei parţiale a sensurilor unor cuvinte distincte (relaţiile de intersecţie a sensurilor sau de includere a sensului unui cuvânt în sensul altui cuvânt cu o arie semantică mai extinsă), constatăm prezenţa altui fenomen semantic: *parasemia*

BDD-A6904 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:30 UTC)

(din gr. **para** „lângă" + **sema** „sens") şi *parasemante,* în cazul actualizării în limbă a parasemiei. Un caz particular de parasemie este antisemia[2], numită în termeni tradiţionali antonimie. Aşadar, din categoria parasemantelor fac parte şi cuvintele cu sens opus, numite antisemante sau, în terminologia clasică, antonime. Prin urmare, la nivel relaţional, vorbim de antonimie, definită ca fenomen de limbă existent între unităţile lexicale cu semnificaţi asemănători, iar la nivel de realizare concretă a antonimiei vorbim despre antonime, definite drept unităţi lexicale cu sensuri asemănătoare, dar opuse sub raport logic. Mai mult, raportul dintre antisemie sau antonimie şi antisemante sau antonime este de aceeaşi natură ca şi relaţia dintre gnoseologie şi ontologie. Cu alte cuvinte, antisemia sau antonimia ţine de teoria limbii, adică de gnoseologie, iar antisemantele sau antonimele ţin de realitatea concretă a limbii, de obiectul de studiu al antisemiei sau antonimiei, adică de ontologie. În acelaşi timp, este necesar să reţinem că antisemantele (antonimele) fac parte din aceeaşi parte de vorbire, ca şi sinonimele. Aşadar, antisemia este o relaţie (de obicei binară) de complementaritate între sensurile a două unităţi lexicale ale căror seme nucleare sunt contrare.

Atunci când este vorba de cuvinte cu sensuri absolut diferite, suntem în drept să stabilim prezenţa, la nivelul conţinutului, a *eterosemiei* (din gr. **heteros** „altul; diferit" + **sema** „sens") şi a *eterosemantelor,* în cazul actualizării în limbă a eterosemiei. Eterosemia este o relaţie semantică existentă între cuvinte ce nu dispun de nicio comunitate semantică. În acest caz este vorba de cuvinte cu sensuri care fac parte din clase lexico-semantice diferite, din câmpuri sau microsisteme lexicale distincte, care includ unităţi lexicale cu sensuri îndepărtate.

1.2. Aşa cum s-a afirmat mai sus, relaţiile paradigmatice se stabilesc între unităţile lexicale, mai întâi, în planul expresiei şi se manifestă în relaţii de omolexie, paralexie şi eterolexie şi în al doilea rând, în planul conţinutului, unde se manifestă în relaţii semantice concrete de omosemie, parasemie şi eterosemie. În raport cu fenomenele lexico-semantice atestate de acad. Silviu Berejan, noi am identificat prezenţa simultană a unor relaţii atât în planul expresiei, cât şi al conţinutului. De această dată este vorba de derivarea lexicală şi semantică şi de *parasemolexie*. Întrucât derivarea lexicală şi cea semantică sunt fenomene de limbă care nu interesează în contextul problemelor discutate aici, în continuare vom stărui asupra esenţei şi specificului parasemolexiei. Parasemolexia (< gr. **para** „lângă; aproape" + **sema** „sens" + **lexis** „cuvânt") include numai şi numai cuvintele care au semnificanţi cu forme asemănătoare şi semnificaţi cu sensuri apropiate sau înrudite. În mod tradiţional, în acest caz se vorbeşte despre paronimie, fenomen de limbă care, în opinia noastră, desemnează două realităţi distincte: pe de o parte, este vorba de paralexie, iar pe de altă parte – de parasemie. Din aceste considerente, noi propunem, aşa cum s-a menţionat anterior, ca termenul paralexie, inclusiv paronimie, să fie rezervat numai şi numai pentru unităţile care dispun doar de o asemănare formală, iar termenul parasemie numai şi numai pentru unităţile lexicale care dispun doar de o apropiere semantică, în timp ce termenul parasemolexie să fie utilizat numai şi numai pentru unităţile de vocabular care dispun simultan atât de a asemănare formală, cât şi de o apropiere semantică. În această ordine de idei sunt concludente următoarele exemple: *familial* adj. „care ţine de familie; propriu

BDD-A6904 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:30 UTC)

familiei", împrumutat din fr. *familial*, derivat al s. lat. *famillia* „familie" şi *familiar* „(despre exprimare, limbaj, stil) care este folosit în (sau apropiat de) vorbirea obişnuită; simplu, fără pretenţii", împrumutat din fr. *familier*, lat. *familiaris*, derivat al s. *famillia* „familie"; *temporal* adj. „care indică timpul, privitor la timp; care depinde de timp", împrumutat din fr. *temporal*, lat. *temporalis*, derivat al s. *tempus*, *-oris* „timp" şi *temporar* adj. „care nu durează decât un anumit timp", împrumutat din fr. *temporaire*, lat. *temporarius*, derivat al s. *tempus*, *-oris* „timp"; *a abjudeca* vb. „(titluri, drepturi etc.) anula, a suspenda printr-o hotărâre judecătorească", împrumutat din lat. *abjudicare* şi derivat din pref. *ab-* şi vb. *judicare* „a judeca" şi *a adjudeca* vb. „(bunuri) a atribui persoanei care în cadrul unei licitaţii oferă o sumă mai mare", împrumutat din lat. *adjudicare* şi format din pref. *ad-* şi vb. *judicare* „a judeca" etc.

1.3. În fine, ţinem să formulăm încă o concretizare. În opinia noastră, paralexia şi paronimia sunt fenomene cu totul deosebite şi, prin urmare, acestea nu trebuie confundate, aşa cum se procedează de cele mai multe ori. Paralexia presupune numai o parţială asemănare formală între două sau mai multe unităţi lexicale, în timp ce paronimia este o relaţie existentă între două sau mai multe unităţi de vocabular care au forme şi sensuri aparent identice, din care considerente fenomenul paronimiei, individualizat prin coincidenţe simultane în planul expresiei şi în cel al conţinutului, necesită a fi denumit parasemolexie, iar unităţile concrete de manifestare a acestui fenomen urmează să fie denumite parasemolexe. Prin urmare, toate cuvintele care au numai apropieri formale, fără a avea şi asemănări semantice, fac parte din paralexe.

2. Fără a insista în mod deosebit, amintim aici contribuţia substanţială a acad. Silviu Berejan la studierea şi aprofundarea teoriei sinonimiei sau omosemiei, contribuţie fără care este imposibil orice studiu asupra omosemiei în limba română şi nu numai. La baza definirii şi identificării omosemiei savantul pune o serie de factori: semantic, gramatical şi funcţional-stilistic (diferenţierea lexicului pe axa temporală – arhaisme şi neologisme, pe axa spaţială – lexic literar şi lexic regional, regionalisme sau provincialisme şi pe axa socială – profesionalisme, cuvinte de artizanat, termeni tehnici şi ştiinţifici, cuvinte de jargon, de argou etc.). În vederea identificării unor criterii precise de determinare a gradului de sinonimicitate între cuvinte, acad. Silviu Berejan propune o formulă matematică în baza căreia poate fi calculat nivelul de apropiere sinonimică, pornind de la numărul de seme coincidente din structura semantică a unităţilor lexicale luate în discuţie[3].

3. În fine, academicianul Silviu Berejan, bazându-se pe unele studii de semasiologie elaborate de Eugeniu Coseriu şi de Otto Duchaček[4], a supus analizei relaţiile existente în semantica unor unităţi lexicale din componenţa unor câmpuri lexico-semantice, relaţiile respective contribuind în mod direct la identificarea sistemului în lexic. Este vorba despre microcâmpurile sau paradigmele lexico-semantice cu elemente între care există relaţii **inclusive**, **ierarhice** sau **hipo-hiperonimice**. Acest tip de paradigme lexico-semantice este examinat detaliat în studiile lui Silviu Berejan[5]. În această ordine de idei este edificator exemplul ce urmează. Astfel, în limba română contemporană există următoarele microsisteme lexicale:

BDD-A6904 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:30 UTC)

Oaie	
Berbec	*Oaie*

Câine	
Câine	*Cățea*

Inițial, aceste microsisteme nu dispuneau de arhilexeme sau hiperonime, de aceea sub presiunea sistemului unul dintre hiponime (*oaie* şi *câine*), extinzându-şi volumul semantic, a devenit hiperonim (*oaie* şi *câine*), în funcție de importanța şi valoarea denotaților respectivi pentru viața cotidiană a fiecărui popor în parte. De altfel, hiperonim poate deveni atât hiponimul feminin, cât şi cel masculin. În aceeaşi ordine de idei propunem să analizăm încă un exemplu:

Găină	
Cocoş	*Găină*

Substantivul *găină* este moştenit din latină, însă pentru exprimarea opoziției masculin/ feminin din limbile sud-slave a fost preluat substantivul *cocoş*, fapt ce a contribuit la completarea unei celule vide a acestui microsistem lexical şi la apariția a unui nou hiponim masculin. Ulterior, a apărut necesitatea identificării hiperonimului respectiv, din care motiv substantivul *găină* şi-a modificat sensul, devenind mai abstract şi mai cuprinzător şi, ca urmare, a avut loc completarea încă a unei celule vide, constituindu-se hiperonimul *găină* pentru microsistemul respectiv.

Analiza paradigmelor lexico-semantice de acest tip este utilizată cu succes mai ales în procesul de identificare a structurii semantice a cuvintelor polisemantice pentru prezentarea acestora în dicționarele explicative.

6. În concluzie nu avem decât să constatăm că acad. Silviu Berejan, prin cercetările sale, a creat o nouă direcție de cercetare în semasiologie reflectată în studiile sale asupra sistemicității în lexic, asupra (micro)câmpurilor lexico-semantice şi asupra relațiilor paradigmatice, sintagmatice, derivaționale (de formare a cuvintelor sau a sensurilor noi) şi inclusive (ierarhice sau hipo-hiperonimice), toate acestea constituind un suport teoretic solid în demonstrarea caracterului de sistem al limbii şi în continuarea studiilor asupra problemelor enumerate anterior.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE ŞI NOTE

[1] Referitor la relațiile existente între semnificanți şi semnificați, a se vedea: Бережан С. *Семантическая эквивалентность лексических единиц*. Кишинев: Штиинца, 1973, p. 96-97.

[2] Ibidem, p. 106.

[3] Problema în cauză este examinată multilateral în studiul monografic Бережан С. *Семантическая эквивалентность лексических единиц*. Кишинев: Штиинца, 1973.

[4] Coseriu E. *Linguistics and Semantics* Current Trends in Linguistics", 12, Den Haag, 1974, p. 1103-171; Coseriu E. *Studiul funcțional al vocabularului.*// Cahiers de lexicologie, XXVII, 1975, II, p. 30-31; Coseriu E. *Către o tipologie a câmpurilor lexicale*// *Lingvistica*

BDD-A6904 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:30 UTC)

modernă în texte, 1981, p. 34-77); Coseriu E. *Les structures lexématiques*// Probleme der Semantik, hrsg. von W. Th. Elwert, Wiesbaden, 1968, p. 33-61; Coseriu E. *Linguistics and Semantics*// Current Trends in Linguistics, 12, Den Haag, 1974, p. 103-171; Coseriu E. *Sémantique diachronique structurale*// Travaus de linguistique et de littérature, publiées par le Centre de Philologie et des littérature romanes de l'Université de Strasbourg. – Vol. 2. – nr. 1. – Strasbourg, 1964. – P. 139-186; Coseriu E. *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, în „Actes du Premier Colloque International de Linguistique Appliquée", Nancy, 1966, p. 175-217; Coseriu E. *Probleme der structurellen Semantik*// Neue Ausgabe, hrsg. von D. Kastowsky, Tübingen, 1973; Duchaček O. *L'attraction lexicale*// Philologia Pragensia. – Praha, 1964. – nr. 1. – P. 65-76. Duchaček O. Lee relations sémantiques des mots// Kwartalnik neofilologiczny. – T. IX. – Wardzawa, 1962. – nr. 1. – P. 27-34; Duchaček O. *L'interdépendence* (*interdépendance*) *et l'intersection du contenu et de l'expression*// Orbis. – T. XXI. – Louvain, 1972. – nr. 2. – P. 474-478.

[5] Berejan, S. *Paralele lexicale în cadrul unor microsisteme similare romanice şi slave* (Analiza confruntativă-contrastivă) *// Raporturi şi paralele romano-slave*. Chişinău, Ştiinţa, 1978, p. 74-111. Berejan, S. *Studierea comparativă a subsistemelor lexicale: (pe baza de material romano-slav)* // Limba şi literatura moldovenească, 1977, nr. 2, p. 35-45.

BDD-A6904 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:30 UTC)